

Żołnierze garnizonu siedleckiego w latach 1804–1830

DOI: 10.15290/sp.2022.30.05

Abstrakt Artykuł koncentruje się na problematyce związanej z rozwojem garnizonu siedleckiego w początkowych latach po jego powstaniu. Przedstawiono w nim pododdziały wojskowe oraz żołnierzy służących w siedleckim garnizonie w latach 1804–1831. Zaprezentowany materiał poszerzony został o kompletny spis żołnierzy występujących w badanym okresie w siedleckich aktach urzędu stanu cywilnego oraz w tamtejszym notariacie.

Słowa kluczowe wojsko austriackie, wojsko Księstwa Warszawskiego, wojsko Królestwa Polskiego, 13 pułk huzarów, sztab dywizji ułanów

Abstract The article focuses on issues related to the development of the Siedlce garrison in the early years after its establishment. It presents military units and soldiers serving in the Siedlce garrison in the years 1804–1831. The presented material is extended by a complete list of soldiers appearing in the examined period in the records of the local registry office and the local notary's office.

Key words the Austrian army, the army of the Duchy of Warsaw, the army of the Kingdom of Poland, the 13th Hussar Regiment, headquarters of the uhlan division

Historia garnizonu siedleckiego rozpoczęła się wiosną 1804 r., gdy okupant austriacki umieścił tu swe pododdziały¹. Pierwszą austriacką formacją konną, zajmującą tutejszy garnizon był 3. pułk lekkiej jazdy szefostwa Andreeasa von O'Reilly Ballinlough (1742–1832), austriackiego generała pochodzenia irlandzkiego². Pułk ten w 1805 r. stacjonował w Siedlcach (przeniesiono go wtedy z Tarnowa), ale po roku odesłano go do Laufen w Austrii. Wiele wskazuje na to, że jednym z powodów przeniesienia go z tutejszego garnizonu była epidemia z pierwszego półrocza 1806 r.³ Na stronach internetowych poświęconych armii austriackiej w czasach napoleońskich podano, że w 1805 r. pułk kawalerii O'Reilly'ego stacjonował w garnizonie „Siedlec”, informując jednocześnie, że jego dowódcą był wówczas płk Friedrich Degenfeld-Schönburg⁴. W opracowaniu dotyczącym organizacji 13. pp w Księstwie Jarosław Dudziński twierdził natomiast, że

¹ Mencil 1976, s. 428.

² Newerkła 2020, s. 265–267.

³ Lista zmarłych wówczas w Siedlcach austriackich żołnierzy zob. Chojnacki 2015, s. 437–438.

⁴ http://www.napoleon-series.org/military/organization/Austria/cavalry/c_austriancav3.html (dostęp 1.08.2022).

w Siedlcach stacjonowało 8 szwadronów pułku huzarów Cesar⁵. Były to w istocie pododdziały wchodzące w skład 1. pułku huzarów szefostwa samego cesarza Franciszka I, który w latach 1808–1809 stacjonował w garnizonie siedleckim. Pododdział ten wziął udział w wojnie polsko-austriackiej i bił się pod Grochowem, Jedlińskiem i Tuszowem. Formacją tą dowodził wówczas płk Anton baron Horváth Szent-György, a po przegranej wojnie 1809 r. pułk ten przeniesiony został do morawskiej Opawy (niem. *Troppau*). Później jeszcze 1. pułk huzarów austriackich, na przełomie czerwca i lipca 1812 r. przechodzić będzie przez Siedlce w ugrupowaniu korpusu księcia Karola Schwarzenberga, a jego dowódca zginie w potyczce z Kozakami w okolicach Kobrynia 9 VIII 1812 r.⁶

Z austriackich pododdziałów piechoty w Siedlcach stacjonowały natomiast kompanie 2. i 4. węgierskiego batalionu piechoty oraz *Infanterie Jordis*. Najbliżej Siedlec stały austriackie pułki piechoty w Lublinie w 1808 r. (38. pp płk F. von Reinhardta) i w Zamościu od 1801 r. (2. pułk garnizonowy płk Josefa Sturioniego, od 1803 r. płk Karla Starimskiego von Pittkau). Możliwe, że w Siedlcach, w latach 1804–1809 stacjonowały kompanie tych właśnie pułków infanterii. Wymieniony w spisie zmarłych siedleckiego kościoła pododdział piechoty nazwany „*Infanterie Jordis*” – to jedna z kompanii 59. pułku piechoty szefostwa Aleksandra von Jordis, którym wówczas dowodził płk Adler.

Koniec funkcjonowania austriackiego garnizonu w Siedlcach nastąpił w maju 1809 r., gdy do miasta dotarła jazda dowodzona przez gen. Aleksandra Roźnieckiego oraz utworzono komisję obywatelską, która rozpoczęła proces budowy struktur administracyjnych przyszłego departamentu siedleckiego w Księstwie Warszawskim. Wówczas też przystąpiono do formowania pododdziałów, które w skomplikowanej sytuacji politycznej nazwano wojskami galicyjsko-francuskimi⁷.

Co prawda oficjalnie departament siedlecki powstał w początkach 1810 r., ale już w grudniu 1809 r. w siedleckim garnizonie rozpoczęły stacjonowanie pododdziały Wojska Polskiego. Pierwszą polską jednostką był 1. pułk huzarów (według nowej numeracji 13. pułk jazdy huzarów – dalej 13 pj), a więc garnizon siedlecki odziedziczył po Austriakach ten rodzaj jazdy. Żołnierzy do 13. pj w 1809 r. rekrutowano w całej Galicji Zachodniej, a jego finansowanie odbywało się m.in. z środków cyrkułu siedleckiego już od końca grudnia 1809 r.⁸. Organizatorem i pierwszym dowódcą tego pułku był płk Józef Toliński. Był to

⁵ Dudziński 2011, s. 12.

⁶ Więcej o dowódcy ostatniego, austriackiego pododdziału stacjonującego w Siedlcach w: von Wurzbach 1863, s. 329–331.

⁷ Gembarzewski 1905, s. 303–304. Sylwetki oficerów prowadzących nabór do wojska galicyjsko-francuskiego oraz do pododdziałów wojsk Księstwa Warszawskiego przedstawiono w: Chojnacki 2008, s. 44–48.

⁸ Chojnacki 2009, s. 53.

pododdział, który do historii przeszedł pod nazwą Srebrnych Huzarów. Wiadomo też, że od drugiej połowy 1810 r. jeden z pododdziałów 13. pj kwaterował w okolicach Węgrowa, sztab zaś umieszczono w Siedlcach – w oficynie pałacowej (dziś znajduje się tam Archiwum Państwowe).

Józef Toliński (1764–1823) służbę wojskową pełnił w armii austriackiej i polskiej. Brał udział w wojnie z Turcją w latach 1789–1790 oraz bił się w powstaniu 1794 r. w 1. pułku strzelców pieszych koronnych. Po upadku zrywu narodowego wyszedł z armii polskiej by powrócić do niej po 16 latach. W 1809 r. Toliński objął dowództwo nad pułkiem huzarów formowanym w Lublinie. W czasie przygotowań do wojny z Rosją umieszczono 13. pj w 18. Dywizji gen. Ludwika Kamienieckiego i nakazano opuszczenie garnizonu siedleckiego oraz dyslokację do Pułtuska. Na Litwie i w Rosji pododdział bił się pod Mirem, Możajskiem i Czerczykowem. Przy reorganizacji armii Księstwa, 3 II 1813 r. płk Józef Toliński otrzymał awans na generała brygady i wszedł w skład dowodzonej przez gen. Michała Sokolnickiego 2. Dywizji. Za swą służbę w Księstwie Józef Toliński został odznaczony orderem *Virtuti Militari* oraz Legią Honorową z donacją 1000 franków. Po powstaniu armii Królestwa w 1815 r. gen. Toliński został szefem Sztabu Głównego. Zmarł w Warszawie 5 XII 1823 r.⁹

Rozkazem dziennym z 23 XI 1809 r. huzarów Tolińskiego przyporządkowano 1. Brygadzie dowodzonej przez gen. Michała Sokolnickiego, która wchodziła w skład 1. Dywizji gen. Józefa Zajączka. 30 III 1810 r. nastąpiła kolejna reorganizacja tego pododdziału, bo wówczas nadano mu nowy etat, w którym przewidziano, że w sztabie pułku służyć będzie 23 oficerów i podoficerów, rotę składać się będą ze 100 żołnierzy, a dowódcą ich będzie oficer w stopniu rotmistrza (kapitana). Pod koniec lutego 1812 r., przygotowując się do wojny, stan kompanii zwiększono do liczby 120 żołnierzy i już wkrótce huzarzy opuścili garnizon siedlecki i wymaszerowali do Pułtuska. Zachował się opis 13. pułku zamieszczony przez B. Gembarzewskiego odnoszący się do jesieni 1812 r.: „śliczny lud, żołnierska prawdziwie postawa, doskonałe konie”¹⁰. Też, że Srebrni Huzarzy byli siedleckim pododdziałem potwierdzał jeszcze fakt, że pułk ten 1 I 1810 r. wykonał swą pierwszą przysięgę właśnie w Siedlcach¹¹.

Do XXI w. nie tylko pobyt 13. pj w Siedlcach nie był znany, ale też pomijano zupełnie fakt złożenia pierwszej przysięgi wojskowej przez ten pododdział w tym mieście¹². Uroczystość ta rozpoczęła się o godzinie 10:00 1 I 1810 r. Tego dnia z Lubina do Siedlec przybył gen. Michał Sokolnicki, który w imieniu Księcia Warszawskiego, jako dowódca brygady, przyjmował przysięgę od

⁹ Biogram J. Tolińskiego opracowano na podstawie: Gembarzewski 1925, s. 46–47 oraz Sikorski 2018, s. 171–182.

¹⁰ Gembarzewski 1904, s. 152.

¹¹ B. Gembarzewski podał datę 3 I 1810 r.: Gembarzewski 1904, s. 151.

¹² „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”, 13 I 1810 r., s. 57–58.

siedleckich huzarów. Generała na rogatkach miasta powitała delegacja, na czele której stał siedlecki komendant placu – kpt. Walenty Oborski¹³. Na tę uroczystość do Siedlec ściągnięto z Liwa, Węgrowa i Sokołowa rozłożone na leżach zimowych oba pułkowe szwadrony. Gen. Sokolnicki swe pierwsze kroki w mieście skierował do oficyny pałacowej, w której mieszkał płk Toliński wraz ze swym sztabem, a mowę powitalną na cześć gościa wygłosił miejscowy komisarz wojenny Szczepan Świniarski. Następnie delegacja spotkała się z władzami samorządowymi i wiceprezesem tymczasowej rady cyrkularnej – Ignacym Cieszkowskim. Po spotkaniu tak władze wojskowe, jak i cywilne udały się do kościoła św. Stanisława, gdzie w asyście orkiestry pułkowej odprawiono mszę św. i odśpiewano *Te Deum* na cześć księcia Fryderyka Augusta.

Dopiero po zakończonym nabożeństwie nastąpił sam akt ślubowania. Przy sięgę złożono na ówczesnym rynku, a huzarzy rotę przysięgi powtarzali za mjr. Michałem Pałowskim. Po przysiędze żołnierze i siedleccy mieszczanie wznieśli okrzyki ku czci Napoleona, Fryderyka Augusta i Józefa Poniatowskiego. Uroczystości zakończyła musztra pododdziałów, a goście przyjęci zostali obiadem przez dowódcę siedleckiego pułku – Józefa Tolińskiego. Na koniec dnia mieszkańcy i przybyli goście obejrzel pokaz iluminacji świetlnej, wysłuchali koncertu przygotowanego przez siedlecką synagogę, gen. Sokolnicki odebrał od miejscowych Żydów wyrazy uszanowania, a komisarz Piotr Komierowski wydał z własnych środków uroczysty bal.

Zachowane dokumenty źródłowe ukazały stosunkowo niewielu żołnierzy 13. pj służących w stolicy departamentu. W zbiorach Muzeum Wojska Polskiego zachował się dokument uwolnienia ze służby sierżanta Kacpra Böhma¹⁴. Datowane na 23 VI 1810 r. pismo podpisane zostało przez żołnierzy służących w Siedlcach: płk Józefa Tolińskiego, mjr. Aleksandra Oborskiego, kpt. H. Blińskiego, kpt. płatnika Walentego Zielińskiego, por. Franciszka Białoskurskiego, ppor. Stanisława Wierczyńskiego i adiutanta podoficera Ludwika Porczyńskiego¹⁵.

W siedleckich aktach Urzędu Stanu Cywilnego odnaleziono natomiast dane szeregowych huzarów służących w 13. pułku. Pierwszym chronologicznie żołnierzem odnalezionym w aktach USC był zmarły w Siedlcach 22 I 1811 r. huzar 1. kompanii 1. szwadronu – Jan Gardziński¹⁶. 2 czerwca tego samego roku

¹³ Chojnacki 2018, s. 31–41.

¹⁴ Urodził się w Pratulnie w rodzinie Stefana i Marianny z Gliszczyńskich Böhów. Mimo uwolnienia od służby w 1812 r. powrócił on do 13. pj i wziął udział w wojnie z Rosją. Po powrocie z Rosji pozostał w Warszawie, gdzie sprawował urząd miejscowego kata. Zob. Szrenic 1979, s. 215.

¹⁵ Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, *Pismo Rady Gospodarczej 13 pułku huzarów*, nr inw. 13765C.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej: APS), *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 3. *Akt zgonu nr 54/1811 z 23 I 1811 r.*, s. 12.

zmarł natomiast huzar Jakub Kułakowski¹⁷. Pięć dni po nim zmarł Franciszek Chełstowski, przeżywszy lat 26, syn Jakuba i Anny Chełstowskich. Z aktu USC wiadomo, że Chełstowski urodził się w Białej [Podlaskiej]¹⁸.

Innych jeszcze żołnierzy 13. pj odnaleziono w aktach notarialnych. Pierwszy dokument, co prawda, dotyczy Teodora Kisielnickiego – kapitana tej formacji, który stacjonował w szwadronie dyslokowanym w powiecie węgrowskim, ale świadkami przy tym zapisie byli Wincenty Borzęcki – szef szwadronu stacjonującego w Siedlcach oraz siedlecki oficer 13. pułku kpt. Antoni Libiszowski. Obaj świadkowie podali, że służąc w pułku huzarów mieszkali w oficynie pałacowej¹⁹. Jeszcze inny huzar służący w Siedlcach – Maciej Piechowski załatwiał swe sprawy w łukowskim notariacie. Piechowski pochodził z Tchórzewa Ziemiańskiego i w sierpniu 1811 r. sprzedał 5 sążni siedliska ze swej ojcowiżny Marcinowi Żabickiemu za sumę 60 złp²⁰. Innym huzarem Tolińskiego był jeszcze Wojciech Kurowski z podłukowskich Szaniawów. W 1811 r. jego żona wydzierżawiła na 3 lata nieruchomość doń należąca Karolowi Domańskiemu. Powodem tego kroku nie była jednak służba wojskowa Kurowskiego, ale fakt, że był on wówczas poważnie chory²¹. W garnizonie siedleckim, w huzarach służyli jeszcze dwaj znani z imienia i nazwiska podoficerowie 13. pj – Krystian Kenik oraz Ludwik Trater, którzy w sierpniu 1811 r. byli świadkami okazania nieślubnego syna szlachcianki ze wsi Izdebki-Wąsy w parafii Zbuczyn – Elżbiety Tchórzewskiej²².

W siedleckim sztabie 13. pj służyli także żołnierze wymieni w dokumencie opublikowanym przez Andrzeja Paczkowskiego: podoficer [Ignacy] Popławski, kpt. Antoni Libiszowski, szef szwadronu kpt. Krzysztof Wyleżyński, mjr Aleksander Oborski oraz płk Józef Toliński²³. Cytowany tu dokument wystawiono co prawda w Pułtusku, ale jego treść dotyczyła regulacji finansowych z siedleckimi rzemieślnikami. W ich miejsce, z początkiem 1812 r., do Siedlec skierowano 15 pj płk. Augustyna Trzeciewskiego, i w mieście tym odnotowano dwa przypadki narodzin dzieci żołnierzy tej formacji.

W 1811 r. przez krótki czas w Siedlcach na kwaterach stał także 12. pułk ułanów, skoro w tutejszym szpitalu zmarli: Jan Szczerbiński i Wojciech Jurkiewicz²⁴. Ostatnim odnotowanym żołnierzem 12. pu był, zmarły w Siedlcach ko-

¹⁷ APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 3, *Akt zgonu nr 116 z 3 VI 1811 r.*, s. 24–25.

¹⁸ APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 3, *Akt zgonu nr 118 z 7 VI 1811 r.*, s. 25.

¹⁹ APS, *Akta Franciszka Roguskiego*, sygn. 2, *Akt nr 25/1811 z 15 II 1811 r.*

²⁰ APS, *Akta Józefa K. Szaniawskiego*, sygn. 2, *Akt nr 308/1811 z 6 VIII 1811 r.*

²¹ APS, *Akta Józefa K. Szaniawskiego*, sygn. 2, *Akt nr 321/1811 z 6 IX 1811 r.*

²² Chojnacki 2019, s. 98.

²³ <http://napoleon.org.pl/forum/viewtopic.php?f=9&t=90> (dostęp 1.08.2022). Dokument ten opublikowano w: Chojnacki 2015, s. 432.

²⁴ APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 3, *Akt zgonu nr 65 z 11 II 1811 r.*, *Akt zgonu nr 79/1811 z 12 III 1811 r.*, s. 15, 17–18.

wal 1. kompanii 1. szwadronu – Teodor Jankowski. Pochodził z Kijowa i w chwili śmierci miał lat 30. Zdaje się, że siedlecki epizod 12. pu wiązał się z dyslokacją tego pułku z Białej [Podlaskiej], przez Siedlce i Węgrów w okolice Ostrołęki.

Oprócz 13. pj w czasach Księstwa stacjonowali w Siedlcach także inni żołnierze. Najwyższym rangą wojskowym był komendant wojskowy departamentu siedleckiego – gen. Michał Ignacy Kamiński (1758–1816). Żołnierz ten był wychowankiem Korpusu Kadetów, potem służył w 5. pułku konnym przedniej straży armii koronnej, którego dowództwo objął w 1793 r. Walczył w wojnie z Rosją 1792 r. i w powstaniu Kościuszki, pod Maciejowicami dowodził prawym skrzydłem wojsk polskich. Po likwidacji Wojska Polskiego osiadł w Butyniu na Ukrainie. Ponownie aktywny w polskiej armii od 17 II 1808 r., gdy otrzymał stopień nadliczbowego generała brygady przy sztabie głównym armii Księstwa Warszawskiego. Weteran wojny 1809 r., organizował na Podolu wojsko polskie. Jego zaangażowanie w wojnie z Austrią doceniły władze Księstwa, ponieważ po podziale państwa na okręgi wojskowe, znalazł się w III. okręgu, jako komendant departamentu siedleckiego. Przesunięcie Kamińskiego wynikało zapewne z jego wieku i doświadczeń wojennych. Generałowi wyznaczono kwatery w domu na ówczesnej ulicy Długiej (dziś ul. biskupa Świrskiego), w najbliższym sąsiedztwie ówczesnego placu wykorzystywanego przez stojące w mieście pododdziały 13. pj. Razem z generałem, w randze adiutantów służyli także: jego zięć kpt. Tomasz Teodor Michałowski, a po nim kpt. Jan Płoszczyński. Gen. Kamiński wziął udział w wojnie 1812 r., ale nie zginął w niej, jak dotychczas utrzymywano, lecz zmarł w Roskoszy niedaleko Białej 1 I 1816 r.²⁵

Z pozostałych instytucji wojskowych działających w siedleckim garnizonie wymienić jeszcze trzeba: komendanturę placu, biuro komisarza wojennych, magazyn wojskowy oraz szpital wojskowy. Nominację na pierwszego siedleckiego plac komendanta otrzymał Walenty Aleksander Oborski, po jego przejściu do Tykocina na stanowisku tym odnotowano Jacka Cieciszowskiego, ale u progu wojny z Rosją Oborski powrócił na swoje poprzednie stanowisko, ponieważ latem i jesienią występował znowu w siedleckich źródłach z tego okresu²⁶.

Wiele wskazuje na to, że ppłk Antoni Oborski nie był ostatnim komendantem placu w Siedlcach. Zapewne pod koniec 1812 lub na początku 1813 r. funkcję tę objął mjr Karol Michaelis, bo Uruski wskazuje, że był „komendantem placu w Siedlcach, mający [także] nadzór nad magazynami ubiorów”²⁷, choć Gembarzewski podał jedynie, że Michaelis był od 8 XI 1811 r. adiunktem

²⁵ Więcej o gen. Kamińskim zob: Chojnacki 2022, s. 5–19.

²⁶ Walenty Antoni pojawił się w Siedlcach przed 31 III 1812 r., ponieważ tego dnia okazał swą nowo narodzoną córkę Laurę Teresę, zob. APS, *Akta Stanu Cywilnego Siedlce*, sygn. 4, *Akt urodzenia nr 73 z 31 III 1812 r.*, s. 38.

²⁷ Uruski 1913, s. 356.

w Komendanturze Placu w Toruniu²⁸. Warto dodać, że mjr Michaelis w 1815 r. został przeniesiony, w stopniu kapitana najpierw na komendanta powiatu siedleckiego, potem do korpusu żandarmerii w Siedleckim. W tym samym roku należał on też do siedleckiej loży wolnomularskiej²⁹. Z cytowanego już uwolnienia od służby Kacpra Böhma wiemy, że w siedleckiej komendanturze placu pracował Wiktor Bańkowski, którego wymienił Uruski w swym herbarzu. Był to żołnierz, który szlify oficerskie otrzymał pod koniec służby – wskazuje na to fakt, że „Roczniki Wojskowe” z lat 1829–1830 wymieniały jego nazwisko najpierw w województwie warszawskim, potem lubelskim, za każdym razem w pododdziałach weteranów³⁰.

Siedleckie biuro komisarzy wojennych znajdowało się we wschodniej części miasta, a źródła pośród urzędników wymieniały: Szczepana Świniarskiego, Piotra Komierowskiego, Wincentego Załuskiego, Jana Rembielińskiego, Jana Jawornickiego, Piotra Kosińskiego, Michała Roguskiego oraz [NN.] Kamieńskiego i Dobieckiego³¹.

Siedlecki magazyn wojskowy funkcjonował od maja 1809 r., a pracowali w nim Józef Skiwski, Józef Tyborowski oraz Kobyliński, Balczewski i Lewicki. W marcu 1810 r. urzędnikami siedleckiego magazynu byli także Biesiadowski i Jasieński, a diurnistą (pracownik zatrudniany na jeden dzień) Jan Niewęglowski oraz Arrendt.

Wśród urzędników magazynu wojskowego w Siedlcach odnaleziono jeszcze urodzonego około 1779 r. Józefa Lazarowicza. W 1810 r. Lazarowicz był dozorcą magazynów żywności I klasy, w 1813 r. inspektorem żywności dep. siedleckiego, w 1814 r. dozorcą wojskowego magazynu w Siedlcach, inspektorem magazynów siedleckich, generalnym dozorcą magazynów wojskowych w departamencie siedleckim w 1815 r. oraz inspektorem magazynów departamentu siedleckiego³². Na urząd magazyniera powrócił Lazarowicz w lutym 1831 r. z poręczenia carskiego naczelnika województwa podlaskiego – Aleksandra Pęcherzewskiego i pracował w Siedlcach obok Antoniego Budziszewskiego – dzierżawcy z Sosnowicy³³. W 1814 r. pracę w siedleckim magazynie wojskowym rozpoczął także Franciszek Rynkiewicz, który był dystrybutorem

²⁸ *Lista imienna oficerów wojska Księstwa Warszawskiego 1809–1814 roku*, s. XXVI, w: Gembarzewski 1904.

²⁹ Małachowski-Łempicki 1933, s. 88.

³⁰ „Rocznik Wojskowy” [1830], s. 223.

³¹ AGAD, Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu sygn. 1165, *Wypis z ksiąg kasowych wydatków na oporządzenie i na żołd dla wojska od 8 maja 1809 do 31 marca 1810 r.*; AGAD, Deputacja szlachecka i kancelaria marszałka szlachty Guberni Warszawskiej, sygn. 156, *Lista stanu służby Mikołaja Roguskiego, radnego magistratu miasta Warszawy, naczelnika wydziału skarbu i kas.*

³² APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 7, *Akt urodzenia nr 37 z 26 III 1813 r.*, s. 23.

³³ Warmiński 1983/84, s. 85.

tutejszego magazynu wojskowego. Z zachowanych źródeł wiadomo, że w roku 1814 miał lat 32, stąd wniosek, że urodził się około 1782 r.³⁴ W tym samym roku w siedleckim magazynie pracował jeszcze Franciszek Zalewski jako oficjalista tegoż urzędu.

Znamy także obsadę siedleckiego szpitala wojskowego. Z zapisów notarialnych wiemy, że dyrektorem tej placówki był Kazimierz Withoff³⁵, choć Gembarzewski podawał, że był on do 16 VIII 1812 r. oficjalistą 2 klasy, a potem ekonomistą 1 klasy w administracji Księstwa³⁶. W siedleckim lazarecie pracowali w tym samym czasie Kazimierz Kupfer (u Gembarzewskiego Kupfer), jako oficjalista szpitala 3 klasy, bracia Stanisław i Józef Rylle – na stanowisku ekonomów lazaretu wojskowego (Józef zmarł 21 XII 1813 r. w wieku lat 68), Karol Zalewski (jako urzędnik zdrowia) oraz Stanisław Tymiński – pisarz szpitala wojskowego w Siedlcach (u Gembarzewskiego oficjalista szpitala kl. 3). We wrześniu 1811 r. dyrektorem tej placówki był Kazimierz Włoszek. W 1811 r. urzędnikami w siedleckim lazarecie byli także Feliks Wornicki, Wojciech Kaczorowski oraz Karol Zakrzewski³⁷.

Funkcjonowanie polskiego garnizonu w Siedlcach ustało z początkiem 1813 r., wiadomo bowiem, że formowane pod koniec grudnia 1812 r. w dep. siedleckim pododdziały pospolitego ruszenia włączono do pułku krakusów, pod komendę „liwskiego” żołnierza, byłego oficera 13. pj – Aleksandra Oborskiego. Miejscowy komendant placu ppłk Walenty Oborski także opuścił Siedlce i wyjechał do Częstochowy, gdzie zmarł 25 II 1813 r. Już latem 1813 r. Siedlce stały się etapem dla wracającej z Niemiec armii carskiej, zachowała się bowiem relacja oficera rosyjskiego Fiodora Glinki o jego pobycie w mieście³⁸. Autor *Listów z Warszawy do Brześcia* wracał przez Okuniew, Niwiski, Siedlce i Białą.

Powrót armii polskiej do Siedlec nastąpił w połowie 1814 r. Kiedy pułki Księstwa przeszły pod Paryżem pod dowództwo cara Aleksandra I, zdecydowano, że garnizon siedlecki stanie się miejscem koncentracji dla 6., 17. i 21. pułku piechoty³⁹, 6., 7. oraz 17. pułku ułanów⁴⁰, a także zakładem dla 3. pp⁴¹. Z uwagi na fakt, że etat przyszłej armii Królestwa przewidywał miejsce dla dwunastu pułków piechoty, 17 pp nie został odtworzony. Utworzony na bazie 6. pp – 6 pułk piechoty liniowej przeniesiono natomiast w okolice Rawy Mazowieckiej.

³⁴ APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 12, *Akt zgonu nr 176 z 27 VIII 1814 r.*, s. 69–70.

³⁵ APS, *Akta Wiktora Witkowskiego*, sygn. 3, *Akt nr 244/1811 z 24 VIII 1811 r.*

³⁶ Gembarzewski 1904, s. XLIV.

³⁷ APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 3, *Akt zgonu nr 211 z 29 IX 1811 r.*, s. 44.

³⁸ Глинка 1990, c. 241.

³⁹ Wimmer 1978, s. 455.

⁴⁰ Gembarzewski 1903, s. 4–5.

⁴¹ Wimmer 1978, s. 459.

Podobny los spotkał 17. pu, który z Siedlec także skierowano na Mazowsze i rozformowano go. Spora jednak liczba oficerów służących w 17. pu znalazła miejsce służby w ułańskich pułkach Królestwa, tu wymienię tylko mjr. Franciszka Katerłę, który przeszedł do 3. pu, a ponadto związał się z regionem na stałe, bo tu znalazł żonę – Józefę z Kuczyńskich. Tu także osiadł w Woźnikach niedaleko Łosic. W 1815 r. zlikwidowano także zakład 3. pułku piechoty, a żołnierzy w nim służących wcielono do pododdziałów dyslokowanych w Lublinie i okolicach. Warto dodać także, że w latach 1814–1815 komendantami wojskowymi dep. siedleckiego byli płk Tadeusz Piotrowski i gen. Wincenty Aksamitowski, ten ostatni w sierpniu 1815 r. nawet zakładał siedlecką lożę masońską „Orzeł Biały Przywrócony” i był jej pierwszym mistrzem katedry.

Mamy także pewność, że w latach 1814–1816 w Siedlcach funkcjonował szpital wojskowy wojsk rosyjskich. Dzięki zachowanym aktom USC wiadomo, że pracowali w nim m.in. chirurdzy Jędrzej Cielemecki, Julian Poll, [N.] Bazylewicz oraz Sebastian Górecki⁴². Dozorcami przy siedleckim szpitalu wojskowym w 1815 r. byli natomiast Benedykt Wołyński, Stanisław Rylle oraz Dominik Ratomski.

Kolejny etap rozwoju siedleckiego garnizonu wiązał się z rozkazem dowództwa armii Królestwa, który przewidywał, że z okolic Sejn przeniesione zostaną do województw podlaskiego i lubelskiego pododdziały wchodzące w skład Dywizji Ułanów. W 1817 r., kiedy dowodzący dywizją gen. Jan Weyssenhoff eskortował cara Aleksandra I z Brześcia do Warszawy, pododdziały te już miały w Siedleckiem swoje kwatery. Pewność, że było to już co najmniej późnym latem 1816 r. mamy dla 1. i 2. pu (Siedlce), 3. pu (Węgrów) oraz 4. pu (Biała), ponieważ zachowały się wpisy w miejscowych notariatach, zawierające informację o fakcie „konsystowania” wówczas tych pododdziałów na terenie województwa podlaskiego⁴³.

Sztab dywizji ułanów umieszczono w dawnym sztabie 13. pułku Srebrnych Huzarów Tolińskiego. Do niedawna w literaturze historycznej utrzymywano, że sztab dywizji ułanów Królestwa dyslokowano jedynie w Lublinie, bezsprzecznym jednak był fakt, że do wczesnych lat dwudziestych XIX w., tak dowódca dywizji, jak i jego sztab mieszkali w Siedlcach – tutejsze zapisy notarialne nie pozostawiały w tej kwestii żadnej wątpliwości. Potwierdzeniem tezy, że w Siedlcach stacjonował sztab dywizji ułanów był już fragment biogramu żony, napisany ręką gen. Weyssenhoffa, przepisany później przez jego kuzyna w Samokłeskach: „gdy generał przyjął dowództwo brygady, a później dywizji w wojsku Królestwa Kongresowego, już w spokojnych czasach, prznosi

⁴² APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 14, *Akt małżeństwa nr 19 z 7 VI 1815 r.*, s. 95.

⁴³ APS, *Akta Wiktora Witkowskiego*, sygn. 13, *Akt nr 255/1816 z 14 VIII 1816 r.*; APS, *Akta Wiktora Witkowskiego*, sygn. 13, *Akt nr 263/1816 z 5 IX 1816 r.*; APS, *Akta Franciszka Roguskiego*, sygn. 10, *Akt nr 273/1816 z 2 IX 1816 r.*

się [Tekla z Otfinowskich] razem z mężem kolejno w Augustowskie, do Siedlec, do Lublina”⁴⁴. To właśnie jej pobyt w Siedlcach miał pokrycie informacyjne w zachowanych dokumentach. Jeszcze jedno źródło potwierdzało fakt, że w stolicy województwa podlaskiego miał kwatery dowódca dywizji ułanów. W zbiorach AGAD, w protokołach Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego, w dziale zatytułowanym *Wojsko* znaleźć można „Asygnatę na remont kwatery gen. Weyssenhoffa w Siedlcach”, która ostatecznie przesądza, że w tym mieście stacjonował dowódca i sztab dywizji ułanów polskich doby Królestwa Kongresowego⁴⁵.

Pierwsze dokumenty źródłowe świadczące o pobycie w województwie podlaskim pułków ułańskich pochodzą z sierpnia 1816 r. Dla samych Siedlec zaś pierwszy żołnierz formacji ułańskiej pojawił się we wrześniu 1816 r., gdy u siedleckiego notariusza Wiktora Witkowskiego stawił się Łukasz Lipnicki, pchor. 1. pułku ułanów w Siedlcach konsystujący, który zeznał, że za świadectwem cesji jego brata Stanisława z 22 VIII 1816 r., posiadał 1/5 spadku po Antoninie z Twarowskich Lipnickiej⁴⁶.

Gen. Weyssenhoff dowodził w Siedlcach dywizją, której obsada etatowa sztabu w zasadzie przez cały okres Królestwa nie zmieniła się. Dzięki „Rocznikom Wojskowym Królestwa Polskiego” znamy pełną obsadę etatową oficerów sztabów i pododdziałów dyslokowanych w województwach podlaskim i lubelskim. W skład dowództwa dywizji ułanów, oprócz Weyssenhoffa, wchodził: jako jej szef sztabu ppłk Andrzej Strowski, adiunktem szefa sztabu był kpt. Jan Rędzina, adiutantami sztabu zaś kpt. Mateusz Pomorski (z 2. pu) i kpt. Michał Zembrzusi (z 4. pu). Pozostałą obsadę etatową dywizji ułanów stanowili: por. Jan Hryniewicz, audytorzy dywizyjni: Stanisław Kontecki i Wojciech Lipowski, pisarze przy audytorach: Jan Mouson i Józef Miciński oraz lekarze: Józef Lisowiecki, Józef Buczyński i Karol Reiten.

W budynku, w którym dziś znajduje się Archiwum Państwowe w Siedlcach, sztab dywizji ułanów stacjonował do 1824 r. Był to także czas, gdy zreformowano pododdziały ułańskie, ponieważ wówczas utworzono szwadrony rezerwowe każdego z czterech pułków. Co bardzo istotne, wszystkie szwadrony rezerwowe tej formacji umieszczono w pobliżu Siedlec, tu zaś zaczął stacjonować sztab rezerwy dywizyjnej, którego dowódcą mianowano płk Mateusza Neymana h. Spława. Dowódca siedleckiej rezerwy dywizyjnej urodził się w 1776 r. w rodzinie Mateusza i Marianny z Wolińskich, właścicieli wielkopolskiego Sierosława. Jego starszym bratem był płk Melchior Józef Neyman (1774–1835), emigrant w Saksonii, Francji i Włoszech, publicysta, przedstawiciel obozu

⁴⁴ Weyssenhoff 1935, s. 105.

⁴⁵ AGAD, *Rada Administracyjna Królestwa Polskiego*, sygn. 6, *Protokół Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 1 grudnia 1818 r.*, s. 505.

⁴⁶ APS, *Akta Wiktora Witkowskiego*, sygn. 13, *Akt nr 263/1816 z 5 IX 1816 r.*

polskich Jakobinów, przeciwnik polityczny Jana Henryka Dąbrowskiego. Co ciekawe, Melchior także związany był z Siedlcami, stąd bowiem brał poborowych, którzy w czerwcu 1809 r. obsadzili odbity z rąk austriackich garnizon warszawski⁴⁷. Potem służbę wojskową pełnił w Serocku.

W młodości Mateusz był żołnierzem 4 pułku kirasjerów pruskich, od 1807 r. w stopniu kapitana przeszedł do 1. pułku strzelców konnych Księstwa. Bił się w Rosji w 9. pułku ułanów, w 1813 r. bronił Gdańska. Po 1815 r. przeszedł na oficera 3. pu, w którym awansował do stopnia podpułkownika⁴⁸. Około 1824 r. objął dowództwo nad rezerwą dywizji ułanów i zamieszkał w Siedlcach. W 1825 r. w Radzyniu ożenił się z Anielą z Lipskich I v. Szeptycką, II v. Grodecką. Szumski wspominał, że Neyman kulał na jedną nogę, co miało być skutkiem kontuzji odniesionej we Włoszech⁴⁹. Mateusz Neyman, odznaczony w 1812 r. krzyżem kawalerskim Legii Honorowej, wziął udział w bitwie grochowskiej. 25 II 1831 r. przeniesiono go do korpusu inwalidów i weteranów, ale wkrótce zmarł. Jego prochy złożono na cmentarzu w podkrakowskich Krzeszowicach, w pobliżu kaplicy grobowej gen. Józefa Chłopiczkiego.

Adiutantem płk. M. Neymana w siedleckim sztabie rezerwy był por. Józef Krzyczewski. Każdy pułk ułanów od 1824 r. posiadał szwadron rezerwowy, spełniający funkcję przygotowania ułanów do trudnej służby w tej formacji. Rezerwy pułkowe ulokowano w ten sposób, żeby miały one blisko do siedleckiego sztabu. Na każdy szwadron składały się dwa pododdziały, na początku szkolono rekrutów w pododdziale pieszym, by w kolejnym etapie dołączyć elementy sztuki jeździeckiej. Bardzo często pomocą przy szkoleniu rekrutów służyli oficerowie, którzy przebywali w pułkach ułańskich na reformie, ale generalną zasadą było umieszczenie w formacjach rezerwowych oficerów posiadających największe doświadczenie bojowe. Obok sztabu rezerwy w Siedlcach ulokowano muzykę pułkową, lazaret, magazyn ubiorów i różnych efektów „pod zarządkiem kapitana Smolikowskiego, starego Napoleońskiego żołnierza, z którym trzeba się było o najdrobniejszą rzecz targować, bo zwykle żartami wszystko zbywał”. W siedleckim sztabie rezerwy ułanów służyli ponadto: kpt. Józef Dembicki (szwadronu), por. Gumowski (komendant pododdziału konnego), wach. Kozłowski oraz pchor. Niewęglowski (instruktor pododdziałów konnego i pieszego)⁵⁰.

Mimo przeniesienia ułanów na południe, zdarzało się, że w garnizonie siedleckim oraz najbliższej okolicy stacjonowały pododdziały należące do wszystkich pułków ułanów – musiało tak być, ponieważ rokrocznie uzupełniano

⁴⁷ Zob. Wereszczycka 1977, s. 702–705.

⁴⁸ Uruski 1913, s. 68.

⁴⁹ Szumski 1892, s. 5. Tu błąd autora, bo Neyman nie bił się we Włoszech. Kontuzja ta mogła być skutkiem wojny 1809 r. lub 1812 r.

⁵⁰ Szumski 1892, s. 5–6.

rekrutów, których szkolono w rezerwie, której sztab znajdował się w Siedlcach. W 1826 r. w samych Siedlcach pozostał pododdział wchodzący w skład 1. pu, ponieważ służący w nim mjr Franciszek Katerla, załatwiając sprawy finansowe w siedleckim notariacie podał, że mieszkał wówczas w tamtejszej oficynie pałacowej⁵¹. W tym samym roku w Siedlcach stacjonowały także pododdziały 3. pu, ponieważ w marcu 1826 r. dwaj oficerowie tej jednostki – por. Jan Ehrenkreutz i Antoni Nirowski, zeznali, że „konsystowali” w Siedlcach wraz ze swą kompanią⁵². Już miesiąc później do Siedlec przybył także 1 pu – tu bowiem zmarł jeden z szeregowych żołnierzy – Andrzej Obst. Jeszcze w 1829 r. w podsiedleckich Iganiach stacjonowała jedna z kompanii wchodząca w skład 4. pu, ponieważ wówczas służący w niej por. Józef Kiersnowski zeznał, że „konsystuje w Iganiach ze swym oddziałem”⁵³. Potwierdzony był także w tym samym roku pobyt w pobliskich Iganiom Wyłazach jednej z kompanii 2. pu, bo adres taki u siedleckiego notariusza podał wachmistrz z tego pułku – Franciszek Godlewski⁵⁴.

W skład garnizonu siedleckiego w dobie Królestwa Kongresowego, oprócz pododdziałów ułańskich, wchodziła jeszcze 2 bateria (kompania) łowickiej brygady artylerii lekko-konnej, której dowódcami byli kpt. Józef Kostał i (od 1822 r.) kpt. Józef Kosiński. W siedleckim pododdziale artylerii, oprócz wymienionych wyżej, służyli jeszcze: kpt. Józef Bogdanowicz, kpt. Adam Narzyński, por. Grzegorz Lewandowski, podporucznicy: Jan Gładyszewski, Stanisław Bagiński, Aleksander Rupeyko (awansował z korpusu podoficerskiego), Jerzy Skracha, Wiktor Zawadyński, Adolf Niemojewski, August Aksamitowski, Prosper Regulski, Janusz Czetwertyński, Władysław książę Czetwertyński oraz Jan Schröder jako lekarz batalionowy. Rocznik wojskowy dla 1818 r. podawał dane znacznie skromniejsze, dowódcą baterii był wówczas kpt. Łukasz Dobrzański, a jego zastępcą kpt. Józef Bogdanowicz. Prócz nich służyli tam jeszcze: por. J. Gładyszewski, ppor. G. Lewandowski, ppor. Stanisław Bagiński oraz wspomniany już lekarz J. Schröder⁵⁵. Po jednym z podoficerów 2. baterii artylerii zachował się dokument w Muzeum Wojska Polskiego. Było to zawiadomienie ks. Konstantego dla podoficera I klasy – Józefa Kubickiego, zezwalające mu na „noszenie Feldcecha Srebrnego”⁵⁶.

Z innych ciekawostek dotyczących siedleckich artylerzystów dodać wypada, że swój epizod wojskowy w tej formacji mieli także Józef Jaszowski (autor pamiętników z epoki) oraz Józef Bem, który w latach 1819–1820 służył poza

⁵¹ APS, *Akta Adama Chojnackiego*, sygn. 13, *Akt nr 71/1826 z 24 III 1826 r.*

⁵² APS, *Akta Adama Chojnackiego*, sygn. 13, *Akt nr 64/1826 z 17 III 1826 r.*

⁵³ APS, *Akta Adama Chojnackiego*, sygn. 17, *Akt nr 77/1829 z 7 V 1829 r.*

⁵⁴ APS, *Akta Adama Chojnackiego*, sygn. 17, *Akt nr 83/1829 z 21 V 1829 r.*

⁵⁵ „Rocznik Wojskowy” [1818], s. 122–123.

⁵⁶ Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, *Zawiadomienie komisji rządowej Wojny z dn. 30 września 1826 r. dla J. Kubickiego*, nr inw. 28822MW.

etatem w 2. baterii artylerii lekko-konnej⁵⁷. Stan osobowy w korpusie oficerskim siedleckiej baterii zwiększał się z biegiem lat. Na początku wynosił on 6 oficerów, by 15 lat później osiągnąć stan 14 oficerów. Dowódcą tego pododdziału był kapitan I klasy, wyjątkowo jedynie w 1821 r. baterią dowodził podpułkownik.

W siedleckim garnizonie stacjonowały także pododdziały weteranów. Pierwszym pododdziałem, który stacjonował w Siedlcach, była 5. kompania weteranów Księstwa Warszawskiego. O kompanii tej wiadomo niewiele, ponieważ jej stan osobowy udało się ustalić jedynie fragmentarycznie. Weterani stacjonowali w podsiedleckiej Strzale, i spośród tej grupy żołnierzy ustalono, że służyli tam: Jan Bilewicz, Antoni Brzeski, Józef Szymański oraz Stefan Bednarczyk – wszyscy w stopniu sierżanta.

Pierwszym dowódcą weteranów wojsk Królestwa Kongresowego był natomiast płk Józef Dembiński, kawaler Legii Honorowej, w czasach napoleońskich szef batalionu m.in. w 13. i 14. pp⁵⁸. Dembiński funkcję swą sprawował w Siedlcach w latach 1815–1823. Jego zastępcą był mjr Karol Möller (1817–1828), w czasach Księstwa także żołnierz pułku piechoty, który sprawował dowództwo nad podlaskimi weteranami w latach 1824–1828⁵⁹. W 1828 r. kompanią weteranów dowodził mjr Jan Bakka, a po nim w l. 1829–1830 kpt. Ludwik Krokowski⁶⁰. W okresie 1817–1830 kapitanami w 10. kompanii byli: Ludwik Krokowski (1817–1830), mieszkaniec powiatu stanisławowskiego – Józef Bogusławski (1821–1830) oraz biały Tatar – Samuel Ułan (w 1817 r.), przeniesiony wkrótce do kompanii weteranów woj. augustowskiego, dowodzonej wówczas przez mieszkającego w tym czasie w Siedlcach ppłk. Leonarda Reynholda. W stopniu porucznika w Siedlcach służyli w tej formacji: Józef Zwierzchowski (były porucznik 1. pp Księstwa), S. Ułan (obaj w 1817 r.) oraz Aleksander Leyenfeld (1817–1826), w stopniu podporucznika: Stanisław Filkiewicz (1817–1821), Józef Buchowiecki (1820–1823), Kazimierz Łoziński (1824–1829), Piotr Srocki (1825–1829), Mikołaj Zastyrzec (1825–1829) oraz Józef Blumenhoff i Piotr Papiński (obaj w 1829 r.), lekarzem batalionowym natomiast w całym okresie pozostawał Ludwik Sztrümer⁶¹.

Tuż przed wybuchem powstania w siedleckiej kompanii weteranów (dawnej 10.) służyli: ppłk Leonard Jodko (podpułkownik w korpusie inżynierów od lipca 1809 r., w 1813 r. poddyrektor inżynierii w twierdzy w Zamościu, z polecenia Jean Baptiste Malleta nadzorował w latach 1809–1813 projekt rozbudowy tej twierdzy), mjr Piotr Caligari, kapitanowie: Ludwik Krokowski i Józef

⁵⁷ „Rocznik Woyskowy” [1819], s. 217; oraz „Rocznik Woyskowy” [1820], s. 170.

⁵⁸ Gembarzewski 1903, s. 100–101.

⁵⁹ Karol Möller zmarł 2 XI 1828 r. i pochowany został na cmentarzu powązkowskim, zob. Wójcicki 1858, s. XXVII.

⁶⁰ Gembarzewski 1903, s. 191.

⁶¹ „Rocznik Woyskowy” [1817], s. 179.

Bogusławski, porucznicy: Walenty Lipka, Aleksander Kmita (w wojsku Księstwa w 9. pp, ranny 28 XI 1812 r. nad Berezyną i 17 IV 1813 r. pod Wittenbergą), Ignacy Szulmański (w wojsku Księstwa w 11 pj) oraz podporucznicy: Piotr Giewartowski, Walenty Ostaszewski, Teodor Lipiński, Jan Bazarewski, Michał Kowalski, Jan Szostery, Jan Staszyński, Wojciech Rewoliński, Łukasz Misiurkiewicz, Piotr Zalewski, Ferdynand Srokowski, Stanisław Kossowski, Antoni Zabielski, Wojciech Zdrodowski i Antoni Konarzewski⁶². Ciekawą postacią wśród siedleckich weteranów był z całą pewnością por. Walenty Lipka, wcześniej żołnierz legionowy, pochodzący z terenu pow. węgrowskiego.

Tuż przed wybuchem powstania nastąpiła reforma korpusu inwalidów i weteranów, którego sztab ulokowano w Warszawie. Oprócz siedleckiej 2. kompanii weteranów Jodki umieszczono w mieście także 2. kompanię wchodzącą w skład 2. batalionu weteranów czynnych (dowodził nią w Lublinie ppłk Franciszek Szertzel). W województwie podlaskim w weteranach czynnych służyli: Antoni Berent (dowódca), Dominik Pozlewicz, Jędrzej Swarocki, Paweł Staniszewski, Fabian Stępniewski i Józef Tomkowski – wszyscy w stopniu podporucznika⁶³. Odnaleziono jeszcze jednego oficera, który służył w siedleckich weteranach – 2 I 1831 r. u miejscowego księdza stawił się ppor. Jędrzej Kaczanowski z Siedlec, który przyniósł do chrztu syna swego Sylwestra. U progu 1831 r. oficer ten liczył sobie lat 37⁶⁴. „Rocznik Woyskowy” z roku 1830 wymieniał jedynie ppor. Grzegorza Kaczanowskiego, oficera w Kwatermistrzostwie Generalnym⁶⁵, o którym wiemy, że pieczętował się herbem Nałęcz i urodził się w Warszawie w 1796 r., a w czasie powstania listopadowego awansował do stopnia porucznika⁶⁶.

W tym stanie rzeczy siedlecki garnizon doczekał wybuchu powstania listopadowego. Od samego początku Siedlce, leżące na drodze do Brześcia, stały się miejscem formowania powstańczych pododdziałów. Za Gembarzewskim wiadomo, że Michał Kuszel batalion strzelców pieszych zorganizował w samych tylko Siedlcach, i już w styczniu 1831 r. był gotowy do walki⁶⁷. Wiemy jednak, że Michał miał problemy z żołnierzami swojej formacji – zachowała się bowiem znamienna odezwa oficera strzelców podlaskich Jana Sylwestra Gołębiowskiego zamieszczona w warszawskiej gazecie: „Wiele wprawdzie młodzieży zaciągnęło się w szeregi formującego się batalionu *wolnych Strzelców Podlaskich* i wielu z ich w zupełnym dotąd poświęceniem się w sprawie kochanej Ojczyzny chętnie znosi trudy i znoje w obozach przeznaczenia żołnierzy właściwe, że zaś

⁶² „Rocznik Woyskowy” [1830], s. 223 – 224.

⁶³ „Rocznik Woyskowy” [1830], s. 183; Gembarzewski 1903, s. 190.

⁶⁴ Archiwum parafii św. Stanisława w Siedlcach, *Księga urodzeń parafii św. Stanisława w l. 1825–1835*, s. 211.

⁶⁵ „Rocznik Woyskowy” [1830], s. 41.

⁶⁶ Uruski 1913, t. VI, s. 132.

⁶⁷ Gembarzewski 1925, s. 79.

są i tacy którzy od chwili zaciągnięcia się do szeregów tegoż batalionu, jedni pod pozorem słabości, drudzy uzyskawszy urlopy, takowe przetrzymali i bezczynnie bawią w stolicy; ostrzega się przeto, iż jeżeli tacy Panowie w przeciągu 48 godzin do obozu batalionu Strzelców Podlaskich nie powrócą, takowych lista imienna dla umieszczenia we wszystkich pismach publicznych podaną będzie. Ostrzeżenie zaś takowe nie ściąga się bynajmniej do tych którzy należą do 2ch kompani rzeczzonego batalionu z rozkazu wyższej władzy dla ubrania i uzbrojenia się z obozu wysłanych”⁶⁸.

Mimo początkowych trudności podlascy strzelcy piesi odznaczali się walecznością. Razem z Michałem Kuszlem 30 III 1831 r. odznaczenia otrzymali i inni żołnierze z jego batalionu: kpt. Augustyn Lewiński i ppor. Jan Wyganowski; Franciszek Skawiński – podoficer oraz szeregowi żołnierze – Jan Brogowicz i Mikołaj Grabiński. Pięć dni później odznaczono jeszcze: ppor. Juliana Knytela i ppor. Zgórskiego oraz szeregowych: Andrzeja Załuskiego i Antoniego Morawskiego. W czerwcu złoty krzyż *Virtuti Militari* otrzymał ppor. Ludwik Ośniałowski, srebrne zaś szeregowi żołnierze Henryk Petzold i Jan Taffel.

Znamy też atmosferę organizowania wojska w stolicy województwa podlaskiego. Przywołał ją w swym pamiętniku Ignacy Radziejowski: „Przejeżdżając przez Siedlce w grudniu 1830 r. słyszałem, że tam formują pułk strzelców podlaskich [Antoniego] Kuszla, do którego nawet malców przyjmują, byle tylko strzelać umieli dobrze. Opowiedziałem o tym kolegom [w Lublinie]. Zapaleńsi przyjęli tę wiadomość z radością snując projekty udania się tam. I tak Marceli Głuski i Paweł Stryjeński, równego wieku i wzrostu ze mną, powodowani tymi samymi chęciami [...] aby do Siedlec powędrować. [...] W Siedlcach okazało się, że nieumiejących strzelać nie przyjmują, więc poszliśmy do Kałuszyna do 4 psp. Po wahaniach przyjęto całą trójkę 9 stycznia 1831 r. i umieszczono w 1. batalionie dowodzonym przez majora [Stefana] Piweckiego w 2. kompani strzeleckiej – dowództwa kpt. [Leopolda] Wolfa, w plutonie por. [Wawrzyna] Domagalskiego”⁶⁹.

W podobnym tonie wyrażał się korespondent „Kurier Warszawskiego” – pewien obywatel z pow. łosickiego, który pisał: „przejeżdżając onegdaj przez Siedlce, widziałem ochotników składających hufiec strzelców zwanych piekielnymi bez pardonu! Zapał z jakim pragną walczyć wróży, że staną się dzielną podporą Ojczyzny. Trupie głowy są całą ozdobą ich skromnego ubioru; każdy ma dubeltówkę, widziałem jak trafiali do celu bez uchybienia. Gdy nie był przygnieciony 70 laty, niezawodnie pomnożyłbym osobą moja ten hufiec”⁷⁰. Również Andrzej Koźmian w swych wspomnieniach przywoływał siedlecki „obraz nieporządku, niesforności i szału rewolucyjnego”⁷¹.

⁶⁸ „Kurier Warszawski”, 27 II 1831 r., s. 291–292.

⁶⁹ Radziejowski 1973, s. 70–72.

⁷⁰ „Kurier Warszawski”, 5 I 1831 r., s. 24.

⁷¹ Koźmian 1867, s. 356.

Jak zatem opisać pierwszy okres funkcjonowania garnizonu w Siedlcach? Zwrócić trzeba koniecznie uwagę na jeden znamieny fakt – pierwsze 30 lat funkcjonowania wojska w mieście zbiegło się ze wzrostem pozycji administracyjnej Siedlec w regionie. Najpierw stolica departamentu, wkrótce nawet województwa – w ten sposób miasto to stało się istotnym punktem na mapie ówczesnej Polski. W tym okresie odnotowujemy wzrost znaczenia Siedlec w regionie. Nadto jeszcze proces ten wzmocniony został decyzją o przeprowadzeniu przez Siedlce traktu brzeskiego, łączącego Warszawę z Rosją, i uczynienie z niego głównej arterii komunikacyjnej wykorzystywanej przez Rosję we wszystkich jej konfliktach z Europą zachodnią. Powstała wówczas droga wpisała Siedlce i ich okolicę we wszystkie XIX-wieczne polskie powstania i zrywy niepodległościowe. Przez Siedlce przetoczyły się też armie państw walczących w obu wojnach światowych.

Niewątpliwą mnogość wojska w Siedlcach można prześledzić, wykorzystując tabelę zamieszczoną jako aneks w niniejszym tomie⁷². Na zakończenie chciałbym przywołać jeszcze trzy wydarzenia – tyleż charakterystyczne, co i ciekawe. Pierwsze wiązało się z polskim bohaterem narodowym – Walerianem Łukasińskim. W 1821 r., podejrzewając go o udział w tajnej organizacji, odesłano go z Warszawy i w ten sposób przez Krasnystaw i Łęczną trafił do Siedlec. W tym czasie „odłączony od swoich znajomych, od zgiełku stolicy, zostawiony prawie samemu sobie w Krasnymstawie, Łęczycy i w Siedlcach, miał czas zastanawiać się nad rzeczami i osobami”⁷³. W okresie jego służby w siedleckim sztabie dywizji ułanów, 25 X 1822 r. Łukasińskiego aresztowano i odwieziono z powrotem do Warszawy. W Siedlcach zatem Łukasiński po raz ostatni cieszył się wolnością – potem były już tylko rosyjskie kazamaty.

Drugim wydarzeniem, które sygnalizowało znaczenie garnizonu siedleckiego, był ślub, który odbył się w siedleckim kościele św. Stanisława 20 I 1824 r. Tego dnia dowódca 1. Brygady ułanów z Międzyrzecza – gen. Tadeusz Suchorzewski ożenił się z Anną Marianną Turczynowicz. Wiadomo, że na uroczystości tej zgromadzili się najznamienitsi oficerowie siedleckiego garnizonu, świadkami byli bowiem: dowódca dywizji ułanów gen. Jan Weysenhoff, dowódca 3. szwadronu 3. pu kpt. Antoni Wierzchlejski, audytor ze sztabu dywizji ułanów Stanisław Kontecki oraz adiutant połowy dowódcy dywizji ułanów por. Mateusz Pomorski⁷⁴. Siedlecki ślub gen. Suchorzewskiego był, jak się zdaje, jedną z ostatnich tak dużych uroczystości z udziałem wojskowych w okresie, gdy w Siedlcach stacjonował sztab dywizji ułanów.

⁷² Tabela została opublikowana w dziale „Materiały” w tomie 30 „Studiów Podlaskich” wyłącznie w wersji elektronicznej. Drukowany tom 30 nie zawiera tego aneksu [przyp. Redakcji].

⁷³ Askenazy 1908, s. 133.

⁷⁴ APS, *Akta stanu cywilnego gminy Siedlce*, sygn. 39, *Akt małżeństwa nr 3 z 20 I 1824 r.*, s. 63–64.

Potem w lecie 1824 r. carewicz Konstanty Pawłowicz wysłał do Siedlec nowo mianowanego dowódcę lejbgwardyjskiego pułku huzarów grodzieńskich – płk. Karla Strandmanna. Jak podawał kronikarz pułkowy, siedlecki garnizon, a także i samo miasto były za małe dla pozostawienia tu pułku huzarów lejbgwardii, tak więc z początkiem roku następnego formację tę przeniesiono do Warszawy i tam, u boku Konstantego, Grodzieńcy doczekali wybuchu powstania listopadowego. Poza wszystkim jednak Standmann postanowił, że w Siedlcach na jesieni 1824 r. formowany będzie lejbgwardyjski grodzieński pułk huzarów, a nadto, że stacjonował tu będzie wówczas sztab tego pułku oraz 1. i 2. eskadron. Pozostałe dwa eskadrony Grodzieńców umieszczono w pod-siedleckich wsiach: 3. w Iganiach, a 4. w Stoku Lackim⁷⁵. W ten sposób Siedlce, jako pierwsze i jedyne miasto w ówczesnej Europie było miejscem stacjonowania trzech różnych pułków huzarskich – trzech różnych państw. Żeby i tego było mało – na początku lat dziewięćdziesiątych XIX w. kolejny rosyjski pułk huzarów będzie miał siedzibę w tym mieście – a będzie nim sławny na całą Europę „błękitny” 13 Narwski pułk huzarów.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych:

Deputacja szlachecka i kancelaria marszałka szlachty Guberni Warszawskiej, sygn. 156, *Lista stanu służby Mikołaja Roguskiego, radnego magistratu miasta Warszawy, naczelnika wydziału skarbu i kas.*

Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, Akta specjalia dotyczące ekstraktów Kasy Wojskowej powiatu siedleckiego, *Wypis z ksiąg kasowych wydatków na oporządzenie i na żołd dla wojska od 8 maja 1809 do 31 marca 1810 r.*, sygn. 1165.

Rada Administracyjna Królestwa Polskiego, *Protokół Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 1 grudnia 1818 r.*, sygn. 6.

Archiwum Państwowe w Siedlcach:

Akta stanu cywilnego gminy Siedlce, sygn. 3, 14, 39.

Akta notariusza powiatu łukowskiego Józefa Kalasantego Szaniawskiego 1811, sygn. 2.

Akta notariusza publicznego województwa podlaskiego Adama Chojnackiego 1826, sygn. 13.

Akta notariusza publicznego województwa podlaskiego Adama Chojnackiego 1829, sygn. 17.

Akta pisarza aktowego powiatu węgrowskiego Franciszka Roguskiego 1812, sygn. 2.

Akta pisarza aktowego departamentu siedleckiego Wiktora Witkowskiego 1815, sygn. 10.

Akta pisarza aktowego departamentu siedleckiego Wiktora Witkowskiego 1816, sygn. 13.

⁷⁵ Елец 1890, с. 29.

Archiwum parafii św. Stanisława w Siedlcach:

Księga urodzeń parafii św. Stanisława w l. 1825–1835.

Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie:

Pismo Rady Gospodarczej 13 pułku huzarów, nr inw. 13765C.

Zawiadomienie komisji rządowej Wojny z dn. 30 września 1826 r. dla J. Kubickiego, nr inw. 28822MW.

Wspomnienia

Елец Ю. (1890), *История Лейб-гвардии Гродненского гусарского полка*, t. 1, Санкт Петербург.
Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego, nr 4 z 13 I 1810 r.

Глинка Ф. (1890), *Письма русского офицера о Польше, Австрийских владениях, Пруссии и Франции, с подробным описанием Отечественной и заграничной войны с 1812 по 1814 год*, Москва.

Małachowski-Łempicki S. (1933), *Wolne Mularstwo w Lubelszczyźnie 1811–1822*, Lublin.

Koźmian A. (1867), *Wspomnienia*, t. II, Poznań.

Radziejowski I. (1973), *Pamiętnik powstańca 1831 roku*, Warszawa.

Szumski L. (1892), *Wspomnienia o 3 pułku ułanów byłego Wojska Polskiego*, Kraków.

Wurzbach C. von (1863), *Das Biographische Lexikon des Kaisertums Österreich*, t. IX, Wien.

Prasa

„Kurier Warszawski” nr 5, 5 I 1831 r.

„Kurier Warszawski” nr 57, 27 II 1831 r.

„Rocznik Woyskowy” [1817].

„Rocznik Woyskowy” [1818].

„Rocznik Woyskowy” [1819].

„Rocznik Woyskowy” [1820].

„Rocznik Woyskowy” [1830].

Opracowania

Askenazy S. (1908), *Łukasieński*, t. I, Warszawa.

Chojnacki A. (2008), *Proces formowania Wojska Polskiego oraz lokalnych władz w maju i czerwcu 1809 r. w okolicach Siedlec i Białej. Komendanci Placu Departamentu Siedleckiego w latach 1809–1813*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie” nr 16, s. 38–54.

Chojnacki A. (2015), *Żołnierze w społeczeństwie regionu siedleckiego w latach 1795–1831*, Radzyń Podlaski–Siedlce.

- Chojnacki A. (2018), *Walenty Antoni Oborski (1776–1813) – pierwszy siedlecki komendant placu*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie” z. 21, s. 31–41.
- Chojnacki A. (2019), *Okolice Zbuczyna w pierwszym ćwierćwieczu XIX wieku*, w: *Parafia Zbuczyn na przestrzeni dziejów*, red. W. Charczuk, Zbuczyn, s. 55–98.
- Chojnacki A. (2022), *Kariera wojskowa i rodzina generała Michała Ignacego Wincentego Kamińskiego herbu Topór (1758–1816)*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny” nr 4, s. 5–19.
- Chojnacki A., Jastrzębska K. (2009), *Finanse wojskowe regionu siedleckiego w latach 1809–1810*, w: *Siedlce w dobie napoleońskiej 1809–1815*, red. A. Rogalski, Siedlce, s. 47–60.
- Gembarzewski B. (1903), *Wojsko Polskie 1815–1830*, Warszawa.
- Gembarzewski B. (1905), *Wojsko Polskie. Księstwo Warszawskie 1807–1814*, Warszawa–Kraków.
- Gembarzewski B. (1925), *Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r. 1717 do r. 1831*, Warszawa.
- Mencel T. (1976), *Galicja Zachodnia 1795–1809. Studium z dziejów ziem polskich zaboru austriackiego po III rozbiore*, Lublin.
- Newerkla S. M. (2020), *Das irische Geschlecht O'Reilly und seine Verbindungen zu Österreich und Russland Von Noahs Sohn Jafet bis zum russischen Nationaldichter Puškin*, in: *Diachronie – Ethnos – Tradition. Studien zur slawischen Sprachgeschichte*, her. J. Grković-Major, N. Korina, S. Newerkla, F. Poljakov, S. Tolstaja, Brno, s. 259–280.
- Parafia Zbuczyn na przestrzeni dziejów* (2019), red. W. Charczuk, Zbuczyn.
- Sikorski A. (2018), *Udział Józefa i Karola Tolińskich w walce o wolność 1794–1863*, w: *Podlaskie drogi do Niepodległości*, red. A. Rogalski, A. Ziontek, Kosów Lacki, 171–182.
- Szrenic S. (1979), *Cmentarz Powązkowski 1790–1850. Zmarli i ich rodziny*, Warszawa.
- Uruski S. (1913), *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. X, Warszawa.
- Warمیński J. (1983/1984), *Województwo podlaskie w powstaniu listopadowym*, „Rocznik Lubelski”, XXV/XXVI, s. 75–94.
- Wereszczycka H. (1977), *Melchior Józef Neyman*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXII, Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk.
- Weyssenhoff J. (1935), *Kronika rodziny Weyssenhoffów*, Wilno.
- Wimmer J. (1978), *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa.
- Wójcicki K. (1858), *Cmentarz powązkowski oraz cmentarze katolickie i innych wyznań pod Warszawą i w okolicach tego miasta*, t. III, Warszawa.

Strony internetowe

- http://www.napoleon-series.org/military/organization/Austria/cavalry/c_austriancav3.html (dostęp 1.08.2022).
- Dudziński J., *13 pułk piechoty Księstwa Warszawskiego. Zarys działalności 1809–1815*, cz. I, <http://napoleon.nazwa.pl/13pp.pdf> (dostęp 1.08.2022).
- <http://napoleon.org.pl/forum/viewtopic.php?f=9&t=90> (dostęp 1.08.2022).